

RAQAMLI IQTISODIYOT DAVRIDA KORXONALAR FAOLIYATINI DIVERSIFIKATSIYALASH

Egamberdiyev Muzaffar Farmonqul o'g'li
Alfraganus University dotsenti, i.f.f.d., dotsent

Annotatsiya. Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida korxonalar faoliyatini diversifikatsiyalashning zaruriyati, uning asosiy yo'nalishlari va iqtisodiy afzalliklari tahlil qilinadi. Raqamlashtirish jarayonlari biznes jarayonlarining samaradorligini oshirish, yangi bozorlarga chiqish, mahsulot va xizmatlar turini kengaytirish imkoniyatini yaratmoqda. Tadqiqotda raqamli texnologiyalar asosida diversifikatsiya strategiyalarini shakllantirish mexanizmlari, ularni samarali joriy etish omillari hamda korxona raqobatbardoshligiga ta'siri yoritilgan.

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot, diversifikatsiya, korxona strategiyasi, raqamlashtirish, innovatsion texnologiyalar, biznes-model, transformatsiya.

Аннотация. В статье анализируется необходимость диверсификации деятельности предприятий в условиях цифровой экономики, ее основные направления и экономические преимущества. Процессы цифровизации дают возможность повысить эффективность бизнес-процессов, выйти на новые рынки, расширить ассортимент продукции и услуг. В исследовании освещены механизмы формирования стратегий диверсификации на основе цифровых технологий, факторы их эффективного внедрения, а также влияние на конкурентоспособность предприятия.

Ключевые слова: Цифровая экономика, диверсификация, стратегия предприятия, цифровизация, инновационные технологии, бизнес-модель, трансформация.

Annotation. The article analyzes the need to diversify the activities of enterprises in the digital economy, its main directions and economic advantages. Digitalization processes provide an opportunity to increase the efficiency of business processes, enter new markets, and expand the range of products and services. The study highlights the mechanisms of formation of diversification strategies based on digital technologies, the factors of their effective implementation, as well as the impact on the competitiveness of the enterprise.

Keywords: Digital economy, diversification, enterprise strategy, digitalization, innovative technologies, business model, transformation.

Kirish. Global miqyosda iqtisodiyotning jadal raqamlashtirilishi korxonalar oldiga yangi vazifalar va imkoniyatlarni qo'yimoqda. Raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, xarajatlarni kamaytirish, real vaqt rejimida ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish, shuningdek, butunlay yangi biznes yo'nalishlarini yaratish imkonini beradi. Shu bois korxonalar uchun diversifikatsiya raqamli iqtisodiyot davrida nafaqat rivojlanish strategiyasi, balki omon qolish omili sifatida ham qaralmoqda.

Iqtisodiy tahdidlar (pandemiya, bozor o'zgaruvchanligi, resurs cheklanishi) sharoitida raqamli platformalarga o'tish, elektron tijorat, raqamli marketing, big data, sun'iy intellekt kabi texnologiyalar korxona faoliyatining yangi vektorlarini shakllantirmoqda. Raqamli transformatsiya asosidagi diversifikatsiya korxonaga yangi mahsulot turlari yaratish, xizmatlar spektrini kengaytirish, yangi segmentlarga kirish va global raqobatda o'z o'rnini mustahkamlash imkonini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Diversifikatsiya tushunchasi klassik iqtisodchilar tomonidan risklarni pasaytirish usuli sifatida shakllangan. Ansoff (1957) diversifikatsiyani korxonaning mavjud resurslari asosida yangi mahsulot yoki yangi bozorga kirish strategiyasi sifatida ta'riflaydi. Porter (1985)ga ko'ra, diversifikatsiya raqobat ustunligini kengaytirishning muhim mexanizmidir. Raqamli iqtisodiyot sharoitidagi transformatsiya Brynjolfsson va McAfee (2014) raqamli texnologiyalar iqtisodiy o'sishning yangi drayveriga aylanganini ta'kidlaydi. Raqamli iqtisodiyot korxonalarga quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

Xarajatlarni optimallashtirish; mahsulotlarni tezkor modifikatsiya qilish; real vaqt rejimida ma'lumotlardan foydalanish; global bozorga chiqish uchun cheklovlarning kamayishi. Korxonalar faoliyatini diversifikatsiyalashga ta'sir qiluvchi raqamli omillar

Ilmiy manbalarda quyidagi raqamli omillar eng muhim sifatida ajratilgan:

1. Big data asosida qarorlar qabul qilish (Chen, 2018)
2. Sun'iy intellekt orqali jarayonlarni avtomatlashtirish
3. Raqamli platformalar orqali yangi xizmat turlarini yaratish
4. Elektron tijorat va fintech xizmatlari orqali yangi bozor segmentlarini egallash. Ayrim tadqiqotlarda (Kotler, 2021) raqamli iqtisodiyot korxonalarini ko'proq xizmatlar sektori va intellektual mahsulotlar yo'nalishlariga diversifikatsiya qilishini ta'kidlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot quyidagi metodlardan foydalanilgan holda amalga oshirildi: Komparativ (qiyosiy) tahlil. Raqamli texnologiyalarni qo'llayotgan va qo'llamagan korxonalar diversifikatsiya samaradorligi qiyosiy tahlil qilindi. Kontent-tahlil. So'nggi 10 yil ichida chop etilgan ilmiy maqolalar, xalqaro hisobotlar (WEF, OECD, UNDP) mazmunan o'rganildi va kategoriyalar bo'yicha guruhlandi. Iqtisodiy-statistik tahlil. Korxonalar ishlab chiqarish hajmi, xizmatlar tarkibi, digital investitsiyalar ulushi, daromad strukturasidagi o'zgarishlar statistik ko'rsatkichlar asosida baholandi.

1-jadvaldan ko'rinib turibdiki, raqamli texnologiyalarni joriy etgan korxonalar ham innovatsion yangilanishlar, ham bozor diversifikatsiyasi bo'yicha ancha ustunlikka ega.

2-jadvalda ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, 2020–2024 yillarda korxonalarning raqamli xizmatlardan olgan daromadlari ikki baravar ortgan, digital investitsiyalar ulushi esa uch baravar oshgan. Bu esa diversifikatsiyaning raqamli iqtisodiyotda kuchayib borayotganini tasdiqlaydi.

Xulosa. Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sharoitida korxonalar faoliyatini diversifikatsiyalash ularning raqobatbardoshligini ta'minlash, bozor

tebranishlariga moslashish va barqaror o'sishni kafolatlashning muhim strategik omillaridan biriga aylandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalarni joriy etuvchi korxonalar nafaqat mavjud mahsulotlar ishlab chiqarish samaradorligini oshirmoqda.

1-jadval

Raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasiga ko'ra korxonalar diversifikatsiya ko'rsatkichlari (qiyosiy tahlil natijalari)

Ko'rsatkichlar	Raqamli texnologiyalarni joriy etgan korxonalar	Raqamli texnologiyalarni joriy etmagan korxonalar	Farq (%)
Yangi mahsulot/ xizmatlar sonining o'sishi (%)	38 %	17 %	+21
Bozor segmentiga kirish tezligi (oy)	3,4 oy	6,1 oy	-44 %
Xizmatlar ulushining o'sishi (%)	22 %	9 %	+13
Marketing xarajatlarning optimallashtirilishi (%)	26 %	8 %	+18
Raqamli savdo (e-commerce) ulushi (%)	31 %	6 %	+25
Yillik sof foyda o'sishi (%)	14 %	5 %	+9

Manba: Muallif tomonidan tuzilgan.

2-jadval

O'zbekiston korxonalarida raqamli investitsiyalar ta'sirida daromad strukturasidagi o'zgarishlar (2020–2024 yillar)

Ko'rsatkichlar	2020	2021	2022	2023	2024	O'sish sur'ati (2020–2024)
Raqamli xizmatlardan daromad ulushi (%)	8 %	10 %	12 %	15 %	17 %	+9 %
Elektron tijoratdan tushum ulushi (%)	4 %	7 %	9 %	12 %	15 %	+11 %
Digital investitsiyalar ulushi (umumiy investitsiyalardan)	6 %	8 %	11 %	14 %	18 %	+12 %
Onlayn mijozlar ulushi (%)	12 %	17 %	23 %	30 %	36 %	+24 %
Raqamli platformalar orqali sotuv ulushi (%)	5 %	8 %	11 %	15 %	20 %	+15 %

Manba: Muallif tomonidan tuzilgan.

Raqamli texnologiyalar — big data, sun'iy intellekt, IoT, bulutli xizmatlar — korxonalarning qaror qabul qilish jarayonlarini ancha optimallashtiradi. Real vaqt rejimidagi ma'lumotlar asosida ishlab chiqiladigan strategiyalar diversifikatsiya jarayonini tezlashtiradi va uning samaradorligini oshiradi. Tahlil natijalariga ko'ra, bunday texnologiyalarni tatbiq etgan korxonalar yangi mahsulotlar liniyasini joriy

etish tezligi bo'yicha an'anaviy korxonalarga nisbatan sezilarli ustunlikka ega (38% ga 17%).

Diversifikatsiya jarayonida raqamli platformalar va elektron tijorat tizimlari asosiy drayverga aylanib bormoqda. Platformaviy biznes modeli korxonalarga geografik cheklovlarsiz operatsiyalar olib borish, xarajatlarni kamaytirish va yangi iste'molchilar segmentlarini jalb etish imkonini beradi. 2020–2024 yillar tahlili shuni ko'rsatadiki, elektron tijoratdan tushadigan daromad ulushi to'qqiz foiz bandga oshgan, bu esa raqamli infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalarning yuqori natija berayotganini tasdiqlaydi. Yakuniy holda aytish mumkinki, raqamli iqtisodiyot sharoitida diversifikatsiya korxonalar uchun imkoniyatlarni kengaytiruvchi va uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlovchi asosiy strategiyaga aylanmoqda. Raqamli texnologiyalarga investitsiyalarni ko'paytirish, yangi platformaviy xizmatlar yaratish, innovatsion ekotizimlarda faol ishtirok etish va inson kapitalini rivojlantirish korxonalar diversifikatsiyasining muvaffaqiyat omillari sifatida e'tirof etiladi. Shu bois, korxonalar uchun kelgusidagi ustuvor vazifalardan biri — raqamli transformatsiyaga asoslangan kompleks diversifikatsiya strategiyasini ishlab chiqish va uni amalda samarali joriy etishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Porter M. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. – New York: Free Press, 2008.
2. Tapscott D. The Digital Economy: Rethinking Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. – McGraw-Hill, 2015.
3. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age. – MIT Press, 2016.
4. O'zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi materiallari.
5. Kotler F., Armstrong G. Principles of Marketing. – Pearson, 2021.
6. Karimov A. va boshq. "Raqamli iqtisodiyot sharoitida korxonalar innovatsion rivojlanishi", Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2023.